

Список літератури

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь, 2004. – 1440 с.
2. Исмагулова Г. Лингвокультурологический аспект гендерных отношений: сопоставительный аспект (на материале русского, немецкого и казахского языков) : дисс. канд. филол. наук : 10.02.20 / Гульнар Исмагулова. – Челябинск, 2005. – 177 с.
3. Коцюба О. П. Лінгвокультурні особливості авторського стилю творів Йозефа Рота : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Коцюба Олександра Петрівна. – К., 2012. – 257 с.
4. Roth. J. Radetzkyatsch / J. Roth. – München : Deutscher Taschenbuch Verlag, 1996. – 404 S.

УДК 811.161.2

Маєра Ю.А. (Київ)

НАРОДНА ОСНОВА СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ІХТІОЛОГІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

На основі зібраного фактичного матеріалу зроблено спробу простежити становлення української іхтіологічної лексики.

Ключові слова: іхтіоніми, народна назва, іхтіологічна лексика, народна термінологія.

На основе собранного фактического материала сделана попытка проследить становление украинской ихтиологической лексики.

Ключевые слова: ихтионимы, народное название, ихтиологическая лексика, народная терминология

The article is devoted to the investigation the incipience of Ukrainian ichthyological lexicon.

Key words: ichthyonym, folk name, ichthyological lexic, folk terminology.

Однією з проблем сучасного термінознавства є дослідження різних терміносистем, з-поміж яких чільне місце займають терміносистеми біологічних наук. Дослідженню окремих терміносистем присвячені праці Л. О. Симоненко. (формування української біологічної термінології), Р. О. Бачкур (українські назви тварин та рослин), А. Й. Капська (назви квітів), Т. А. Марченко (назви городніх культур), І. В. Сабадоша (формування української ботанічної номенклатури), М. М. Фещенка (назви лікарських рослин), А. М. Шамоти (назви рослин) та ін. Складником біологічної термінології є й іхтіологічна лексика, дослідження окремих фрагментів якої знаходимо в працях А. А. Берлізова “Лексика рибальства українських говорів Нижнього Подністров’я”, І. Г. Ліпкевича “Рибальська лексика в українських говірках Нижньої Наддніпрянщини”, В. В. Куйбіди “Народні іхтіоніми: формування, класифікація, етимолого-семантичний аналіз”, “Історія вивчення народних назв риб”, Р. В. Міняйла “Семантичний аналіз назв риб центрально- та східнослов’янського ареалу” та ін., які здебільшого є дослідженням діалектної лексики окремих українських говорів. У статті намагаємося показати зародження та розвиток іхтіологічної лексики сучасної української мови.

Накопичення знань про живу природу в процесі її пізнання стало важливою умовою формування людської цивілізації, що підтверджує наявність у пам’ятках слів (які ми тепер іменуємо термінами), пов’язаних з діяльністю людини [16, с.11]. У поле безпосередніх відчуттів етносу потрапляло насамперед його природне середовище, а далі, в процесі історичного розвитку і самоідентифікації, – матеріальне рукотворне середовище. Назви риб як представників світу тварин є такою сферою реального світу, з якою людина зустрічалась у повсякденному житті й яка завперш ставала об’єктом номінації з боку мовної свідомості [12, с.209]. На думку О.О. Корнілова, функція мовної картини світу – це фіксування в мовній свідомості національного способу бачення світу й передавання його від покоління до покоління [7, с.98].

Іхтіоніми (від грец. ἰχθυς “риба”, воца “ім’я”) належать до найдавнішого шару словникового складу української мови, що, ймовірно, пов’язано з наявністю великої кількості водних об’єктів (річок, озер, Чорного та Азовського морів). До того ж рибальство здавна було одним з основних промислів наших предків. Іхтіологічна лексика (сукупність назв риб) існувала ще в дописемний період, задовго до становлення наукової мови. На думку Є.М. Верещагіна, “Народні говори язичницького слов’янства, поряд з лексикою для позначення ужитково-побутових понять, до VII-IX ст. уже розвинули власну термінологію в певних сферах життя: вірувань, спорідненості і свояцтва, етики, суспільного устрою, землеробства, полювання, ремесел тощо” [1, с.4]. В.М. Лейчик вважає, що “період народження терміна пов’язаний із появою первісного процесу пізнання. Цей процес виникає за освоєння людиною об’єктивної дійсності і суб’єктивного осмислення яких-небудь чинників і явищ” [10, с.12].

Першою вдалою спробою упорядкувати біологічну таксономію та номенклатуру була “Система природи” (“Systema Naturae”), створена Карлом Ліннеєм у 1735 році на основі латинської мови, яка дала потужний поштовх для розвитку природничих наук.

Навчання основам природничих наук у Росії починається з першої чверті XVIII ст. Перші наукові праці з природничих наук, що з’явилися у Росії в кінці XVIII – на початку XIX ст., здебільшого були перекладними.

М. Левченко у своїй статті “Замітка о русинской терминологии”, опублікованій у VII номері журналу “Основа” за 1961 р., зауважував, що раніше наукова термінологія була доступна тільки вищому класу людей, а коли

наука стає відкритою для всіх, то і терміни мають бути зрозумілими. Саме М. Левченком було вперше введено в науковий обіг термін “наукова термінологія”. Автор наголошував на тому, що тепер наука стає загальнонародною, терміни науки мають бути всім зрозумілими [9, с.184]. Цього погляду пізніше дотримувався і І. Г. Верхратський. У своїй праці “В справі народного язика” автор зазначає: “У творах наукових повинен бути язик дуже старанний: чим глибше має корінь у живучій бесіді люда, тим она сильнійша і має конкретнійші условия житні і тривання. Язык недбалий і не доволі опрєдєльний у науковій статті обнижує її наукову стійність...Взагалі слово...в науці має виростати з основи народної. Добре єсть, если хто записує із сільського люду назви різних звірят і рости: терміни людоді звичайно самі кращі і гідні мати місце в ділах наукових” [2, с.83, 87].

Першими біологічними науками були ботаніка та зоологія, складником останньої є іхтіологія (гр. *ichthys* – риба, *logos* – наука) – наука, яка вивчає зовнішню та внутрішню будову риб, особливості функціонування їх організму на різних етапах та стадіях розвитку, взаємозв’язок організму риб із середовищем [23, с.79]. На думку Г. Нікольського, предметом іхтіології є дослідження риб як живих організмів, а однією із головних проблем – чисельність та різноманітність об’єктів іхтіофауни [15, с.15].

Характерною особливістю української наукової термінології є те, що вона почала формуватися не в наукових трактатах, а в науково-практичному жанрі [18, с.7].

Наукові підвалини вивчення іхтіофауни України закладалися ще в I половині XIX ст. працями П. С. Палласа (1814); Г. Ратке (1837); О. Нордманна (1840); А. Завадського (1840); О. В. Черная (1852); В. Г. Белке (1853); К. Ф. Кесслера (1856, 1860, 1877); М. Новицького (1880); О. Остроумова (1896); М. А. Варпаховського (1898) та ін. Разом із розвитком галузі відбувається й розвиток її термінології [13, с.48].

Першу фіксацію іхтіонімів у лексикографічних джерелах знаходимо в “Лексиконі” П. Беринди (*пернь* – *окунь*), одиничні назви в словничку, доданому до статті “Заметках о русинской терминологии” М. Левченка, де до іншомовних слів подано народні назви (*форель* – *пестрюга*), “Материалах для словаря древнерусского языка” І. Срезневського (*рыба, рыбица, коропь, лець, сопа, судакъ, щучина*), “Словаре Російсько-Українському” М. Уманця та А. Спілки, у якому крім засвідчених раніше термінів, з’являються назви *йорж, верховодка, угор, густря, хамса, сазан* та ін.

У 1864-1879 роках у Львові виходить його праця І.Г. Верхратського “Початки до уложення номенклатури і термінології природописної, народної і замітка о волоськім-павуку”, в якій засвідчено велику кількість українських іхтіологічних назв: *плесканка, білоок, бистрянкa, вівсянка, чечуга, мерена, секрет, плотва* та багато ін., записаних з уст народу та власних перекладених з інших мов, більшість яких увійшли в сучасну наукову термінологію і номенклатуру (*бичок, бізизна, карась, клепець, ляц судак* та ін.).

Зокрема у передмові до III випуску “Початків” автор зазначає: “не величкий запас простонародних названий не міг вистати на все, а відтак випадало мені по більшій частині нові творити названія. Найчастіше переводив я наукові назви з латинського на язик руський, або творив ім’я то відъ поживління, то відъ місця пробування, то відъ примітнійшої властивости животини” [5, Т. 3, с.3]. У “Початках...” автор подавав спочатку латинську, німецьку назву, а потім варіанти народних назв, які інколи становили синонімічні ряди з зазначенням місця їх засвідчення, наприклад: *Cottus – Groppe – Бабка (М.) – Бабьок (Кол.) – Баба (С.) – Головач (Жовк.) – Бичок (Шейк.) – Aspius lucidus – Laube, Uklei – Окля (Самб.) – Верховода – Верховодия (Стр.) – Поверховия (Жовк.) – Білиця (Стан.) – Білуга (Жовк.)*.

У передмові до II випуску він зазначає: “Може декого не вдовольнило би, що у нас не раз так много названий на одно, та може б і подумав, що руські названія не пригодні для науки. Так думати ніяк не годиться. Поминувши практичну вартість названий народних, свойских, зауважмо, що в кожнім язичі, а іменно живущим єсть різноцвітність в тім вигляді, сугь синоніми. До науки же вибірається найвдатнійшая назва, а про чий яко тривіяльні заклочється у скабочки. По-друге, гаразд, як є з чого вибирати, а чим більше названий, тим богатійший язик; тому маючи синоніми, ми зовсім не потребуємо надковати, бо як сказано, се нам у користь, и в тім вигляді ми не раз богатійші” [5, Т. II, с.4]. Ці рядки щодо синонімічних рядів і досі залишаються актуальними.

У працях І. Г. Верхратського, видатного українського природознавця, філолога, де вперше використано термін “народна термінологія” як сукупність народних понять і найменувань, що побутують паралельно з термінами науковими і незалежно від них, у багатьох випадках є джерелом формування наукової термінології. Впродовж усієї своєї діяльності Іван Верхратський дотримувався принципу, що слова в науці, як і в літературі, повинні виростати “з основи народної” [6, с. 257].

У “Нових знадобах номенклатури і термінології природописної, народної, збирані між людьми” (1908 р.) І.Г. Верхратський подав розширені та доповнені ряди назв риб та зовсім нові (наприклад, доповнений ряд: *Aspius lucidus – Uckelei, Laube – Вотля – Окля – Клік – Верхолода*; новий ряд: *Rhodeus amarus Ag. Bitterling. Горуля – Гирчавка – Смаркуля – Сокирка – Праничок – Пляскачка – Цепя – Цепуха – Мулка – Мулька – Попадька – Плостівка – Череванька – Черевуга – Черевушка – Плясканка – Гіркваня – Попадця – Попада – Попачька – Пічовага – Плесконька – Плясканя – Плясканка – Черевуха – Черевушка*).

Всього в працях І.Г. Верхратського було зафіксовано близько 400 народних назв риб. Назви риб знаходимо і в “Словарцях”, доданих до праць «Говір замішанців», «Про говір долівський», «Про говір галицьких лемків», «Говір батюків». Ці словнички цінні й важливі як матеріал живої мови.

У всіх працях І.Г. Верхратський дотримувався принципу народності й системної класифікації К. Ліннея. У 1895 році у Львові виходить підручник “Зоологія на низші кляси шкіл середніх”, де була наведена таксономічна класифікація іхтіологічної лексики, в якій на першому місці йшла українська, потім латинська і німецька назва [3, с.3]. Наприклад: Кодло: Хребовці. Verlebrata. Wirbelthiere. Громада: Риби. Pisces. Fische. Ряди: Кістносkeletalні. Осклівці. Двудишні. Перекусті. Кругороті. Трубокосерді [3, с.3].

Діяльність І.Г. Верхратського була високо поцінована вченими. Зокрема, у статті “До історії організації термінологічної справи на Україні” Г. Холодний зазначає: “Праці Івана Верхратського намітили

основну дорогу, що нею треба було йти надалі” [20, с.10]. На думку В. Куйбіди, значний доробок І. Г. Верхратського створив міцне підґрунтя для іхтіологічного наукового називництва [8, с.206].

Важливе значення для розвитку іхтіології мала праця Л. П. Сабанєєва (1844–1898) “Жизнь и ловля пресноводных рыб”, яка, на думку В. Куйбіди, незважаючи на багаторазове перевидання і сьогодні за повнотою описів життя риб і способів їх ловіння є однією з кращих у іхтіологічній літературі. Не втратили значення й наукової цінності думки і припущення Л. П. Сабанєєва щодо наукових та народних назв риб [8, с. 206].

Починаючи з ХХ століття з’являються праці, в яких представлена іхтіологічна лексика. Серед них: праця В. Ніколаєва “Матеріали до української наукової термінології. Ч.І. Назви звірів, птахів, комах та інших животин”, у якій засвідчено близько 60 іхтіонімів (*анчоус, бери, тунець, плітка, меченіс* та ін.), які здебільшого подавалися без латинських відповідників, із наведенням народних синонімів до найпоширеніших назв; “Словник зоологічної номенклатури” К. Татарка У передмові до другої частини словника зазначено: “До словника ввійшли всі риби, що водяться на Україні, окрім хіба кількох видів, що мають одну спільну назву роду, яку й подано в словнику. Крім того заведено й риби чужоземні, що цікаві чи то з боку промислового, чи то з біологічного, про які доводиться говорити в літературі науковій та популярній, та деякі акварійні форми, що їх розводять у нас на Україні. Вибираючи певну назву, упорядник керувався такими принципами: наскільки поширена назва на Україні, та в якій мірі вона певна з боку філологічного та наукового. Коли такої назви, що відповідала б цим вимогам, не було, цебто була народна назва, хоч і поширена, але невірна філологічно, або не відповідала біології риби, чи то її морфології, її заміняли на іншу, вірнішу, хоч і в меншій мірі відому. Обробляючи номенклатуру чужоземних риб, чужоземні й латинські назви залишали тоді, коли вони були загальновідомі; в іншому разі перекладали з латинської мови, даючи назву українську, що відповідала б біології цієї риби, або характеризувала її з боку морфології зовнішньої. У текстах чужомовних – російському, німецькому, французькому та англійському – подано назви тільки найвідоміших риб” [21, с.72].

Українська іхтіологічна термінологія формувалася на народній основі, багато народних назв існують в сучасній іхтіологічній термінології. Наприклад, сучасні назви *лящ, окунь, сом та ін.* на позначення прісноводних риб роду *лящів* родини *коропових*, за даними Етимологічного словника української мови, належать до праслов’янської лексики. Назва *лящ* зафіксована в “Матеріалах для словаря древнерусского языка” І. Срезневського, у “Початках” І. Г. Верхратського до назви *лящ* наведено синонімічний ряд *Abramis brama - Blei, Brassen - Лящ - Лиць - Пліць - Лецивка - Чабак* (у II т.); *Ляць - вербак, вербовик, вербич; дубовик, терновик, Микольник, Юровик, таранник, підлящик* (у IV т.). Пізніше у “Матеріалах до української наукової термінології” В. Ф. Ніколаєва цей ряд поповнився назвами *таранник, густря, підлящ, підлящак, чабак*. У «Словнику зоологічної номенклатури» Шарлеманя М., Татарка К. зафіксовано й інші синонімічні назви: *лящик, козловаха, козловашка, козлик*. З наведених вище народних назв у сучасну іхтіологічну термінологію закріпилася назва *лящ*. Із розвитком іхтіології і її термінології з’являється видова диференціація: *лящ звичайний типовий і лящ звичайний дунайський* [22, с. 13].

На сучасному етапі маємо досить розгалужену систему іхтіологічних назв. На думку Ю. Мовчана, особливій увазі потребує питання про уточнення даних таксономії та номенклатури, “українські назви в своїй більшості відповідають сучасній науковій іхтіологічній термінології, яка складалася і використовувалася в Україні впродовж багатьох десятиліть” [13, с.49].

Проведений аналіз засвідчує, що українська іхтіологічна термінологія створилася на народній основі. Значна кількість народних назв риб стала основою сучасних наукових.

Список літератури

1. Верещагин Е. М. Истоки славянского терминоворчества: Кирил и Мефодий / Е. М. Верещагин // Славянское терминоведение. – М. Минск. 2009. № 1. – С. 4-6.
2. Верхратський І. В справі народного язика // Літературно-науковий вісник. – Львів, 1902. – Т.18. – Ч.2. – С. 83–87.
3. Верхратський І. Г. Зоологія на низшій класі шкіл середніх / Написав Іван Верхратський. – Львів : Печатня Наук. Т-ва ім. Шевченка під упр. К. Беднарського, 1895. –156 с.
4. Верхратський І. Г. Нові знадобки номенклатури і термінології природописної, народної, збирані між людьми / І. Верхратський //Збірник математично-природописно-лікарської секції НТШ. – Львів : – 1908.– Т. 12. – С. 13–23.
5. Верхратський І. Г. Початки до уложення номенклатури и терминологии природописної, народної и замітка о волоськім-павуку – Львів. : Въ печатні М. Ф. Поремби. – 1864 – 1872 (вип. I–V).
6. Городецька. О. Роль Івана Верхратського в розвитку української наукової мови / О. Городецька // Studia Methodologica : альманах / гол. ред. Р. Гром'як; відп. ред. Ю. Завадський. – Тернопіль : ТНПУ, 2010. – Вип. 30. – С. 256–260.
7. Корнилов О. А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов / О. А. Корнилов – М., 2003. – С. 95–107.
8. Куйбіда В.В. Історіографія становлення народної природничої термінології в 1850-1905 рр.// Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2012. № 6, Ч.1. – С. 202–210.
9. Левченко М. Заметка о русинской терминологии // Основа – 1961. - № 7. – С. 183–184.
10. Лейчик В.М. Три возраста термина// Terminology 14.Терминология. – Вильнюс, 2007. – С.10-19.
11. Лексикон словеноросский Памви Беринди. Факсиміле першодруку 1627 р. – Київ : Наукова думка, 1961. – С.81.
12. Макаренко О.Є. Особливості процесу номінації в англійській та українській мовах (на матеріалі рибальської лексики) / О.Є. Макаренко// Нова філологія : збірник наукових праць. – Запоріжжя, 2008. – С. 209–214.

13. Мовчан Ю. Риби України (таксономія, номенклатура, зауваження) / Ю. Мовчан // Збірник праць Зоологічного музею, 2008–2009, № 40. – С. 47–86.
14. Ніколаєв В.Ф. Матеріали до української наукової термінології. Ч. I. Назви звірів, птахів, комах та інших животин – Полтава, 1918.
15. Nikolski G. Ichtiologia szczegolowa / G. Nikolski. Przelozyl prof. F. Staff. – Panstwowe wydawnictwo rolnicze i lesne, 1983. – С. 15
16. Развитие биологии на Украине. – К., 1984. – Т.1. – С.11-12.
17. Сабанеев А.П. Жизнь и ловля пресноводных рыб/ А. . Сабанеев – К. : Урожай, 1970. – 668 с.
18. Симоненко Л.О. Формування української біологічної термінології. – К. : Наукова думка, 1991. – 152 с.
19. Срезневский И. Материалы для словаря древне-русского языка по письменным пам'ятникам : 3 т. – С. 1893-1902.
20. Холодний Г. До історії організації термінологічної справи на Україні / Г. Холодний // Вісник ІУНМ. – 1928. – Вип. 1. – С. 9–20.
21. Шарлемань М. Словник зоологічної номенклатури. Частина II. Назви хребетних тварин / М. Шарлемань, К. Татарко – 1927. – 126 с.
22. Щербуха А. Я. Українська номенклатура іхтіофауни України – К. : Зоомузей ННПМ НАН України, 2003. – 48 с.
23. Шерман І. М. Іхтіологічний російсько-український тлумачний словник / І. М. Шерман, Ю. В. Пилипенко. – К. : Видавничий дім “Альтернативи”, 1999. – Іл. – 272 с.

УДК 378.147:811.111'2

Мартинюк В.А., Кравченко О.В. (Чернівці)

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ КОМПОНЕНТ СУЧАСНОГО ВІТЧИЗНЯНОГО ПІДРУЧНИКА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ

Розглядається проблема соціокультурного компонента сучасного вітчизняного підручника англійської мови професійного спрямування. Формулюються критерії ефективності соціокультурного компоненту посібників. Визначаються найбільш дієві типи вправ на формування і розвиток соціокультурної компетенції студентів ВНЗ.

Ключові слова: англійська мова професійного спрямування, соціокультурний компонент, сучасний підручник англійської мови.

Рассматривается проблема социокультурного компонента в современном отечественном учебнике английского языка для профессионального общения. Формулируются критерии эффективности социокультурного компонента учебников. Определяются наиболее действенные типы упражнений, направленных на формирование и развитие социокультурной компетенции студентов.

Ключевые слова: английский язык для профессионального общения, социокультурный компонент, современный учебник английского языка.

Abstract. The article under review deals with the problem of sociocultural component in Ukrainian ESP manuals. Basic criteria of sociocultural component efficiency are identified. The most powerful types of sociocultural exercises in Ukrainian ESP manuals are specified.

Key words: English for specific purposes (ESP), sociocultural component, modern manual for EFL students.

Англійська мова як найбільш поширений засіб спілкування світової спільноти здатна слугувати студентам українських ВНЗ в усіх сферах їхньої майбутньої професійної діяльності, а також надавати доступ до найважливіших соціокультурних джерел країни, мова якої вивчається. Крім того, теоретичні знання, засвоєні студентами на лекціях з фахових дисциплін, закріплюються та поповнюються на практичних заняттях з іноземної мови професійного спрямування.

Деякі викладачі-практики вважають, що традиційна українська методика викладання іноземних мов професійного спрямування повинна базуватися тільки на словниках і граматиках, що фіксують головним чином внутрішньоструктурні властивості мови. Проте реальне вживання будь-якої іноземної мови перебуває під впливом принаймні двох змінних – соціальних характеристик мовців і обставин, за яких здійснюється акт комунікації. Отже, навчання англійської мови професійного спрямування відбувається найбільш ефективно тоді, коли у теоретичній методиці викладання, у практиці роботи і у навчальному друкованому ресурсі враховуються не тільки власне лінгвістичні правила та рекомендації, а й різного роду «зовнішні» чинники, тобто фактори впливу аутентичного соціального середовища.

Соціокультурний компонент навчання іноземних мов є суттєвою частиною чинних Начальних Програм з англійської мови в університетах України. Проте аналіз науково-методичної літератури [3; 4; 5;